

در سوگ زنی از جنس بلور

در سوگ زنی از جنس بلور (به بهانه درگذشت زهرا شجاعی)

فرزانه کوچکپور

سیده زهرا شجاعی در روز سوم تیرماه سال ۱۳۳۵ در تهران به دنیا آمد. او فرزند یک خانواده روحانی بود و خواهر و برادری نداشت. پدر بزرگ وی امام جمعه سمنان در زمان رضاشاه بود. زهرا پیش از انقلاب و در سال ۱۳۵۴ لیسانس خود را در رشته علوم سیاسی از دانشگاه تهران گرفت. کارشناسی ارشد را هم در همین رشته و پس از انقلاب در دانشگاه آزاد دنبال کرد و دوره دکترای مدیریت استراتژیک را در دانشگاه دفاع ملی تقریباً همزمان با آغاز اصلاحات ادامه داد. زهرا شجاعی از همان آغاز دانشجویی وارد فعالیتهای سیاسی شد و به عضویت انجمن اسلامی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران در آمد. پس از وقوع انقلاب، عضو شورای مدیریت این دانشکده شد. در دانشگاههای تهران و دانشگاه الزهرا سابقه تدریس و همچنین همکاری با مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام داشته است. زهرا شجاعی با مرادعلی توانافر، یکی از دانشجویان دانشکده حقوق که فردی انقلابی، روشنفکر و محقق بود ازدواج کردند ثمره این پیوند دو فرزند است.

شجاعی تلاشهای مستمری برای برابری زنان در جامعه ایران انجام داده است و در حوزههای مهمی همچون حضور در ساختار قدرت و دولت، تصمیمسازی و تصمیمگیری پیشگام بوده و برای همین زمینه مناسبی برای اثرگذاری داشته و کوشش فراوانی نمود که با تغییر در نگرشها و ایجاد ساختارها به نفع امور زنان زمینه تغییر رفتار حاکمیت را برای بسط و گسترش عدالت جنسیتی فراهم آورد. زنده یاد زهرا شجاعی از جمله زنان فرهیخته‌ای است که با حضور در ساختار وزارت آموزش و پرورش ایفای نقش نموده و نماینده وزیر در شورای فرهنگی اجتماعی زنان بوده است. همچنین با ورود به وزارت کشور و پذیرفتن پست مشاور امور زنان وزیر کشور و به دنبال آن مدیرکل امور بانوان، زمینه را برای حضور گسترده زنان در ساختار سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی فراهم نمود. وی با حضور در هیأت دولت و در این اواخر کاندیدای ریاست جمهوری برای انتخابات ۱۴۰۰ نخستین زنی بود که با مسؤولیت امور

زنان در ساختار دولت و حاکمیت حضور پیدا کرد و منشأ اثر و خدمات فراوانی شد و با توانایی ویژه زمینه را برای مشارکت همه زنان نخبه و فرهیخته در ساختار دولت فراهم ساخت.

خانم شجاعی فعالیت‌های خود را از ابتدای انقلاب آغاز کردند و از اعضای ستاد استقبال از آیت‌الله‌خمينی بوده است، او همچنین رئیس مجمع زنان اصلاح‌طلب بوده است. او در دهه ۶۰ مؤسس و رئیس کمیسیون امور بانوان شورای اجتماعی در فرمانداری قم بود، سپس به تهران آمد و نماینده وزارت آموزش و پرورش در شورای فرهنگی اجتماعی زنان شدند و تا زمان پایان دولت خاتمی یعنی سال ۸۴ در آنجا ماند. وی همچنین در سال‌های ۶۹ تا ۷۱ رئیس شورای فرهنگی و اجتماعی زنان شورای عالی انقلاب فرهنگی بودند. در اوایل دهه هفتاد مشاور وزیر کشور و مسئول کمیسیون‌های امور بانوان این وزارتخانه نیز بود. در وزارت آموزش و پرورش از سال ۷۱ تا ۷۶ نماینده وزیر در دفتر امور زنان ریاست‌جمهوری شد. همچنین مشاور وزیر آموزش و پرورش و مؤسس و مسئول ستاد امور بانوان این وزارتخانه هم بودند.

زهرا شجاعی پایه‌های ترقی را براساس شایستگی‌های شخصی به ترتیب طی کرده بود و با آغاز به کار دولت اصلاحات، مشاور رئیس‌جمهور و رئیس مرکز امور مشارکت زنان شدند. منصبی که خود در دولت آقای هاشمی وقتی مشاور وزیر کشور (عبدالله نوری) بودند پیشنهاد تأسیس آن را داده بود و مرحوم شهلا حبیبی اولین رئیس آن شد.

انتخابات سال ۱۴۰۰

پشتوانه فکری و سیاسی خانم شجاعی سبب شد او در انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۰۰ در قامت یک رجل سیاسی وارد میدان رقابت با مردان شود؛ راهی که پیش از او مرحوم اعظم طالقانی هم رفته بود و عزم هردو این بود که نشان دهند اصطلاح «رجال سیاسی» منحصر به مردان نیست. ایشان در این کارزار موفق شدند تا آنجا که سخنگوی شورای نگهبان به صراحت اعلام کرد که ما هیچ زنی را به‌خاطر زن بودن رد صلاحیت نمی‌کنیم؛ یعنی اینکه رجل سیاسی فقط مردان نیستند. اما در نهایت ایشان رد صلاحیت شدند. اینکه تا چه اندازه رد صلاحیت ایشان به خاطر عملکرد اصلاح طلبانه ایشان بوده و چقدر به خاطر زن بودن، روشن نشد؛ اما بدون شک هر دو در این رخداد نامیمون نقش داشتند. خانم اعظم طالقانی ادعا می‌کرد که به صورت نمادین در انتخابات ریاست جمهوری ثبت نام می‌کند تا واژه رجل سیاسی را به چالش بکشند. اما قصد زهرا شجاعی از ورود به انتخابات، نمادین نبود؛ او واقعاً به دنبال رقابت با مردان سیاستمدار برای کسب این موقعیت بود. اما انتخابات ۱۴۰۰ عرصه رقابت را حتی برای مردان

خودی هم تنگ کرده بود و توقع تأیید یک زن اصلاح‌طلب بسیار دور از انتظار بود. با این حال شجاعتی این شجاعت را به خرج داد تا در این عرصه تنگ بخت آزمایی کند. این آخرین فعالیت زهرا شجاعی پیش از ابتلا به بیماری سخت بود.

قابل توجه آنکه زهرا شجاعی گرچه در ساختار دولت اثرگذار بود و توفیقات فراوانی داشت، اما آنچه شخصیت ایشان را با سایرین متمایز می‌کند حضور او در جامعه مدنی و شبکه‌های اجتماعی غیردولتی زنان و تربیت شاگردان ممتاز با تمرکز بر مبانی و مفاهیم قرآنی بود. گرچه ایشان در زندگی، چه به صورت رسمی و چه به صورت داوطلبانه، همیشه درکسوت معلمی ایفای نقش و مسؤولیت داشت، اما قدرت سازماندهی و ایجاد نهادها و تشکلهایی در امور زنان درکنار انجام وظایف معلمی از ایشان شخصیت توانایی ساخت که در همه فراز و فرودهای چهاردهه انقلاب تکیه‌گاه زنان و یار و یاور همگان بودند. نمونه بارز آن تأسیس مجمع زنان اصلاح‌طلب در دهه ۸۰ است که توانست در قامت یک حزب فراگیر و مؤثر در سطح کشور ایفای نقش کند و زمینه را برای حضور یک زن به عنوان کاندیدای مجمع و جبهه اصلاحات در انتخابات ریاست جمهوری فراهم نماید.

فعالیت‌های آموزشی و دینی

بانو زهرا شجاعی درعین‌حال که پست‌های اجرایی داشت اما تدریس را رها نکرده بود. وی که در مدارس رفاه، علوی و توحید در تهران نیز سابقه تدریس داشت از سال ۵۹ عهده‌دار تدریس در مراکز تربیت معلم تهران و قم شد و دروسی همچون ریشه‌های انقلاب، آشنایی با مکاتب و اصطلاحات سیاسی، تعلیم و تربیت اسلامی و روش تحقیق در علوم اجتماعی را تدریس می‌کرد. از سال ۷۲ تا ۸۶ یعنی ۱۴ سال نیز در دانشگاه الزهرا، ریشه‌های انقلاب، علوم سیاسی، مقدمه علم حقوق، جامعه‌شناسی و تاریخ اسلام را درس می‌دادند.

خانم شجاعی حین انجام وظیفه در دولت، دانشگاه را رها نکرد و پس از دولت خاتمی هم آنجا ماند. او در رشته جدید مطالعات زنان که در دانشگاه تربیت مدرس تأسیس شده بود، در مقطع کارشناسی ارشد نیز حقوق اجتماعی-سیاسی زنان تدریس می‌کرد. همچنین از ۸۴ تا ۸۸ در دانشگاه تهران تدریس دروس ریشه‌های انقلاب و تاریخ اسلام را برعهده داشت. او عضو شوراهای عالی مختلفی بوده از جمله شورای عالی مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران (۱۳۸۰) بود. شجاعی، مشاور مدیرکل پژوهش‌های کاربردی معاونت پژوهشی دانشگاه تهران از سال ۸۴ تا ۸۹ هم بوده است و در سال ۸۷ مدیر انتشارات این دانشگاه نیز بود.

پس از دولت اصلاحات یکی از کارهای مهم آموزشی دکتر شجاعی، تفسیر قرآن، نهج‌البلاغه و اخلاق اسلامی بود که کلاس منظم و پابرجا از سال ۱۳۸۵ تاکنون بوده‌است. ایشان فارغ از عملکرد خود در مناصب حکومتی در حوزه زنان، یعنی فمنیست‌های مسلمان که بخشی از جنبش زنان را تشکیل می‌دهند نیز حضور داشت. تعداد انگشت‌شماری از فمنیست‌های مسلمان را می‌توان نام برد که بر علوم قرآنی و دینی هم تسلط داشته و تفاسیر به‌روزی داشته باشند. دکتر زهرا شجاعی یکی از این زنان بود که هم نگرش جنسیتی داشت و هم دیندار بود. این زنان را باید قدر دانست. لازم به ذکر است زهرا شجاعی متأثر از حلقه فکری منیره گرجی بود و از او در تفاسیر خود الهام می‌گرفت.

شجاعی از سال ۸۴ عضو کمیسیون زنان و عضو شورای عالی بنیاد آزادی، رشد و آبادانی ایران (باران) وابسته به سید محمد خاتمی بوده است. همچنان که ذکر شد، ایشان برای تشکیل حزبی به نام «مجمع زنان اصلاح‌طلب» کوشیدند. به واسطه این حزب از سال ۹۲ عضو جبهه اصلاحات شد و با دیگر احزاب زنان در جبهه اصلاحات، ائتلاف زنان اصلاح‌طلب (صدف) را تشکیل داد.

یکی از بحث‌برانگیزترین کنش‌های عمومی شادروان زهرا شجاعی آخرین حضور او در تلویزیون بود. تفصیل ماجرا از این قرار است که در ۱۱ بهمن ۱۴۰۰ وی به همراه معصومه ابتکار و شهیندخت مولاوردی به یک برنامه تلویزیونی دعوت شدند تا درباره اقداماتشان که در دوران مسؤولیت برای حمایت از زنان، دختران و خانواده انجام داده‌اند گزارشی به مردم ارائه نموده و همچنین به انتقادات وارد شده در دوران مسؤولیت‌شان پاسخ دهند. این برنامه فقط با حضور زهرا شجاعی و شهیندخت مولاوردی برگزار شد. در این برنامه با اشاره به اقدامات زهرا شجاعی، معصومه ابتکار و شهیندخت مولاوردی درباره موضوعاتی مانند اجرا سیاستگذاری در حوزه زنان، اجرای برنامه اقدام محلی-تغییر جهانی، کودک همسری و روسپی‌گری، سلامت زنان و رفتارهای پرخطر با تمرکز بر تن‌فروشی، اجرای برنامه یونیسف برای حمایت از کارگران جنسی و روسپی‌گری، اتهاماتی از قبیل حمایت از همجنسگرایان و براندازان، دیدار با جاسوسان امنیتی و مسائل بسیار دیگر از سوی زنان منتقد مطرح شد. زهرا شجاعی و شهیندخت مولاوردی در میان سخنان آن زنان به اصطلاح منتقد در اعتراض به اتهامات ناروای وارده از سوی آنان برنامه تلویزیونی را ترک کردند و سپس از زنان منتقد و برنامه تلویزیونی در دادگاه شکایت کردند.

بخشی از سوابق اجرایی مرحوم زهرا شجاعی:
مشاور آموزش و پرورش

مشاور وزیر کشور
رئیس کمیسیون‌های امور بانوان
عضو شورای فرهنگی اجتماعی زنان
ریاست شورای فرهنگی اجتماعی به مدت ۲ سال
ریاست مرکز امور مشارکت زنان در دولت سیدمحمد خاتمی
عضو هیات امنای مرکز مطالعات و تحقیقات زنان (۷۵)
رئیس هیات امنای انجمن قرآنی بانوان (۸۴)
عضو هیأت امنای انجمن ایرانی مطالعات زنان، مؤسس و رئیس
هیأت‌مدیره گفتمان جهانی زنان مسلمان (۸۷)
از وی چهار عنوان کتاب منتشر شده است که یکی از آنها «قدس ایران»
است که به معرفی زنان برگزیده ایرانی پرداخته است، کتاب دیگر او
مجموعه گفت‌وگوهایش است. کتاب برای زنان فردا نیز در دو جلد منتشر
شده است. او همچنین دارای مقالات متعدد علمی و پژوهشی است.
زهره شجاعی، روز سه‌شنبه ۷ فروردین ماه ۱۴۰۳ مصادف با روز ولادت
امام حسن مجتبی (ع) پس از گذراندن یک دوره بیماری سخت، دارفانی
را وداع گفت.